

Генерал-лајтнант РАДЕ ХАМОВИЋ

МОБИЛИЗАЦИЈА, КОНЦЕНТРАЦИЈА И СТРАТЕГИСКИ РАЗВОЈ

Мобилизација, концентрација и стратeгиски развој обухватају велики број сложених питања и проблема који се не могу потпуно обрадити у једном чланку. Стога ћемо подвући неке њихове најважније карактеристике и поставити само нека актуелна питања из ове области да бисмо одредили место, улогу и значај ових стратeгиских радњи у оквиру ратног плана и ратних припрема уопште.

Према развоју производних снага и променама у друштвеним односима, мењале су се потребе и могућности друштва у свакој фази његовог развитка. Упоредо са развојем друштва, развојем ратне технике, саобраћаја, веза итд. мењали су се и развијали организациски облици и састав војске, карактер радова и начин ратовања, а самим тим нужно је долазило и до одговарајућих промена у карактеру и начину извођења мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја. У разним фазама друштвеног развитка, ове стратeгиске радње имале су различите задатке, обим и значај, мењала се њихова улога и место у ратном плану. Узев уопште, тај развој се кретао и по форми и по садржају од простог ка сложеном, од изолованости и оштрог раздвајања ка њиховој све тешњој повезаности и стапању.

Цело преткапиталистичко доба карактерише се малим и релативно тромим армијама, једноставним и спорим мобилизацијама и концентрацијама и строго одвојеним извршавањем мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја. Ове радње су се једноставно настављале, односно претходиле једна другој, без чврсте унутрашње повезаности. Заштита мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја није имала особитог значаја; концентрациске просторије биле су повучене дубље уназад и нису се поклапале са просторијама стратeгиског развоја. Ратне припреме, узев у целини, биле су веома скромне и ограничавале су се само на нека питања (претежно око изградње утврђених рејона или градова, око припреме залиха хране, изградње комуникација и слично), не захватајући ни изблиза цео друштвени и државни живот. Мобилизација и мобилизациске припреме сводиле су се, углавном, на формирање ратних оружаних снага, а концентрациских припрема готово није ни било.

У даљем развоју капитализма настају крупне измене у односу на армије и њихову мобилизацију, концентрацију и стратeгиски развој, наро-

чито избијањем Француске буржоаске револуције, са којом стварно почиње нова епоха војне историје. Наместо дотадашњих малих стајаћих војскаца плаћеничко-професионалног карактера, појављују се велике, мирнодопске и ратне армије са националним обележјем. Док је крајем XVII века, у доба свога највећег успона, стајаћа војска у Пруској бројала свега 200.000, дотле је 1799 год. француска револуционарна војска имала преко 800.000 војника, а 1812 године Наполеон је само на Русију повео „Велику Армију“ од 570.000 људи. У доцнијим ратовима, нарочито у току Руско-јапанског, Балканског и Првог светског рата, на ратним поприштима редовно учествују веома јаке ратне армије (неколико пута веће и јаке од кадровских — мирнодопских оружаних снага дотичних држава). На тај начин, ратови армија претварају се у ратове народа и држава, сукоби више не трају неколико сати или дана, већ месецима и годинама; ради остварења ратних циљева трајно се ангажују све расположиве снаге и средства (у ратним армијама активно учествује и до 23% ставновника појединих земаља), ратни напори досежу велике размере, а мобилизациске и ратне припреме постају врло опсежне тако да претстављају општедржавни проблем прворазредног значаја. То значи да мобилизација не обухвата више само питање стварања малих ратних армија, већ једновремену мобилизацију широких размера како војске, тако и целе државе и њихово превођење на нове — ратне услове и потребе. Мобилизација се не исцрпљује ни тиме, она, у разним формама, траје и даље, кроз цео рат, активирајући све даље и нове изворе нужне за потхрањивање ратне оружане силе и вођење рата уопште. Мобилизација војске постаје органски, саставни део општедржавне мобилизације, а мобилизациске припреме део општедржавних ратних припрема. Према томе, мобилизација је добила нове, шире и сложеније задатке, од ње се тражи да у најкраћем времену створи и оформи бројно велику и способну оружану силу. Исто тако, нови општи услови ратовања постављају шире и сложеније задатке и концентрацији војске, јер на удаљене концентрациске просторије треба брзо, уредно и потпуно пребацити велики број јединица и огромне количине средстава. Истина, нова техничка средства, повећана покретљивост самих војска и нови саобраћајни услови објективно су омогућавали да се концентрације изврше врло брзо и у беспрекорном реду.¹⁾

Међутим, поред повољних објективних услова за извршење брзе мобилизације, концентрације и стратегиског развоја постоји и могућност њиховог озбиљног ометања и угрожавања (нарочито због повећане покретљивости и ударне моћи војске и сталног прогресивног развоја ваздухопловства, морнарице, тенковских и механизованих јединица, средстава за везу и слично), тако да се поставља веома актуелан проблем њихове свестране за-

¹⁾ У концентрацији Пруске војске 1870 године, само железницама, пребачено је на концентрациске просторије око 550.000 људи и 150.000 коња у 1.300 железничких транспорта, а Немци су, исто тако, 1914 године, пребацили преко 3.000.000 људи и близу 900.000 коња у 11.000 железничких концентрациских транспорта. У концентрацији француске војске 1914 године, само на источно-француским железницама, у току месеца августа, саобраћало је 8.000 концентрациских возова. Од 9—11 августа, тј. у дане најинтензивнијег концентрациског превозења, било је железничких станица које су пропуштале више од 300 возова дневно, што значи сваки 4—5 минута по један воз. Концентрације немачке и француске војске 1914 године, иако се радило о милионским војскама, извршене су у потпуном реду за време од свега 9 дана.

штите. Ако се томе дода огроман значај почетних судара по даљи ток рата и уочи велика криза коју преживљава свака, а особито нападнута земља за време мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја, онда је потпуно јасно какав значај има заштита и обезбеђење мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја у циљу што сигурнијег, преброђавања тако тешке кризе. Но ово питање још увек се различито третирало и, углавном, потцењивало. За заштиту мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја најчешће су се предвиђале недовољне снаге, често само граничне трупе, део јединица резервне војске и специјални мањи одреди, подржани највише по којом кадровском јединици и ослоњени на низ неповезаних граничних утврђења сталног или полусталног типа. Стратeгиска авијација и стратeгиска коњица сматрале су се још увек основним средствима за њихово ометање, а улога тенковских и моторизованих јединица делимично се потцењивала. Доцније, пред Други светски рат, све се више уочава могућност дубљег уклињавања нападачевих тенковских и механизованих јединица, ваздухопловних снага и десаната у распоред браниоца, те се истиче све већи значај заштите мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја војске, нарочито у погледу ПАО и ПТО. Међутим, пошто се није довољно уочила велика ударна и пробојна моћ модерних армија и маневарски карактер будућих операција, и пошто се живело још под утисцима позиционог карактера Првог светског рата, при решавању питања заштите мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја војске придавао се претерано велики значај утврђивању граничних зона, запостављајући припремање јаке оперативне војске, војске која ће бити кадра да одоли сваком упаду нападача до завршетка сопствене мобилизације, концентрације и стратeгиског развоја. Тако се дошло на идеју о неопходном утврђивању читавих рејона или чак и појасева у типу сталне фортификације, брањених специјалним тврђавским јединицама, припремљеним за вођење дуге одбране и помогнутим редовно недовољним деловима оперативне војске. Тако утврђени рејони, односно појасеви, имали су да послуже и као ослонац за извођење напада, односно за маневар снагама у извођењу одбране и сл. (Најразвијенији тип таквих фортификациских постројења имали су Французи — „Мажино линија“ и Немци — „Зигфридова линија“).

У новим условима, концентрација и стратeгиски развој војске добили су ново место и шири значај. Они се изводе једновремено и сливају у јединствену стратeгиску радњу, уско повезану и са мобилизацијом војске. Концентрација војске потпуно се стапа са стратeгиским развојем, обухватајући само организациско-техничка питања око пребацивања јединица, установа и средстава ради извршења стратeгиског развоја. Стратeгиски развој се остварује извршењем саме концентрације војске. У оквиру стратeгиског развоја оперативна тела, свако за себе, врше свој развој, а унутар ових тактичке јединице. Према томе, стратeгиски развој, поред стратeгиског, обухвата и део оперативног и тактичког развоја (који се остварује и за време стратeгиског развоја). Дефинитивним доласком јединица, установа и средстава на одређене концентрациске просторије завршава се концентрација војске, а тада је у суштини готов и стратeгиски развој. Он се после тога само продужава у форми оперативно-тактичког развоја нижих тела, који

се врши позади стратегиског фронта у циљу заузимања полазног распореда пред почетак операција. Да би се тако сложени и обимни задаци концентрације војске могли извршити у сваком даном моменту, у реду и за најкраће време, неопходне су благовремене, врло обимне и сложене концентрациске припреме организациско-техничке, материјалне и морално-политичке природе, не само у армији, него и на готово целом ратишту.

Концентрациске припреме, као део општедржавних ратних припрема састоје се, пре свега, у томе да се на најцелисходнији начин искористе све саобраћајне могућности за најбрже и најподесније пребацивање мобилисане оружане силе на одређене концентрациске просторије ради остварења предвиђеног стратегиског развоја у потребном моменту. Пошто се одвијају у армији и ван ње, ове припреме имају свој армиски и ванармиски део. Армиски део, обично, обухвата израду планова концентрације војске, организацију управљања саобраћајем за време концентрације, мере материјално-техничке природе (дуж концентрациских комуникација и на концентрациским просторијама), израду перспективних и ближих планова за уређење комуникација и саобраћаја на ратишту у целини, итд. Ванармиски део концентрациских припрема обухвата: конкретне мере организациске и материјално-техничке природе ради свестраног уређења комуникација и саобраћаја у циљу стварања најбољих услова за извршење планова концентрације, усмеравања даљег унапређивања саобраћаја према новим захтевима концентрације, итд.

У доба савременог империјализма и постојања непомирљивих противуречности у свету, у условима стварања широких савеза и сврставања држава света у разне блокове, сваки локални сукоб претставља латентну опасност да се прошири у свеопшти рат, који би данас имао далеко веће, теже и трајније последице за побеђеног него икада раније. Због тога савременом рат, данас више него икада раније, захтева дуготрајна и крајња напрезања свих могућности државе и народа у циљу његовог успешног вођења и извојевања победе. Да би ублажио сопствена напрезања, нападач настоји да рат што пре оконча, док се није даље проширио. Он настоји да се обрачуна са браниоцем док се он још није прибрао, да га разбије и победи првим ударцима. Због тога нападач настоји да створи сигурну стратегиску премоћ за почетне операције, а такве његове тенденције нужно изазивају одговарајуће противмере браниоца. Бранилац, такође, настоји да створи почетну премоћ и да од нападаца што пре преотме стратегиску иницијативу, или бар што више ублажи штетне последице свога неповољног општег положаја. На тај начин и нападач и бранилац, још у почетку рата, врше велике напоре и на ратно поприште изводе веома јаке војске и огромне количине средстава. Услед ове околности и на основу искуства из Другог светског рата коренито су измењена схватања по многим питањима мобилизације и стратегиског развоја са концентрацијом војске, што је истакло њихов одлучујући значај по општу бојну готовост целокупних оружаных снага. Због тога је природно што ове радње спадају међу најактуелнија стратегиска питања, нарочито у условима почетне стратегиске дефанзиве и одбране мањих држава.

Мобилизација војске може бити општа и делимична, јавна и тајна. Стратегиски развој такође се може извршити општом или поступном кон-

центрацијом, јавно или тајно. На општу мобилизацију редовно се надовезује општи стратeгиски развој целокупних оружаних снага. Делимична мобилизација и њој одговарајући поступни стратeгиски развој обухватају само један део оружаних снага. Када ће се који вид мобилизације и стратeгиског развоја примењивати зависи од односа снага, идеје ратног плана и многих других фактора. У задњем рату, готово све зарађене земље, са мање или више успеха, почињале су делимичном мобилизацијом и поступном концентрацијом вршиле стратeгиски развој и на тај начин још у припремној фази постепено прелазиле на ратну ногу, да би на концу, уочи рата или непосредно по његовој објави, редовно приступиле општој мобилизацији и стратeгиском развоју. Ипак, може се рећи да су тајна и делимична мобилизација, односно поступни стратeгиски развој, својственији нападачу, а општа и јавна браниоцу. Тајне мобилизације и стратeгиски развој обично су маскирани разним маневрима и сменама јединица, извођењем одбранбених и јавних радова и тсл.

* * *

Елементи ситуације на којима се заснива мобилизација и стратeгиски развој са концентрацијом војске многобројни су и у одређеним условима могу имати већег или мањег значаја за решавање разних питања из те области. У даљем излагању дотакнућемо само нека, актуелнија питања која испољавају јачи утицај на одређивање места и улоге наведених припремних стратeгиских радњи у оквиру ратног плана.

С обзиром на циљеве и политичко-економске тенденције владајућег друштвеног поретка, на односе са другим земљама, општи и посебни географско-стратeгиски положај, итд., свака и најмирољубивија држава, у данашњим условима, може бити нападнута и на тај начин заратити са овом или оном државом и бити при томе сама или у савезу, тј. за сваку државу може наступити **више различитих, више или мање вероватних ратних случајева**. За сваки такав ратни случај израђује се још у миру **посебна варијанта ратног плана**, а све оне скупа чине **јединствени — општи ратни план**. За сваку варијанту ратног плана ради се **пројект општег стратeгиског плана** (који, у извесним случајевима, може имати и по једну до две подваријанте), а на основу њега израђују се пројекти посебних операционих планова за одговарајућа стратeгиска, односно оперативна тела. Мирнодопска разрада пројекта офанзивног стратeгиског плана може да буде нешто детаљнија и одређенија, нарочито за прву фазу операција, док је код дефанзивног пројекта само начелна, врло гипка и еластична, да би детаљнију конкретизацију добила тек по разјашњавању ситуације, уочи непосредне примене извођења почетних дејстава.¹⁾ Према томе, пројект општег стратeгиског плана и пројекти посебних операционих планова, који из њега произилазе, претстављају једну одређену варијанту ратног плана. **Стратeгиски развој оружаних снага остварује се концентрацијом војске на основу про-**

¹⁾ Пројект стратeгиског плана („пројект почетног операционског плана“) код српске војске 1914 године имао је дефанзиван карактер и он се модифицирао неколико пута, док није добио завршну форму тек у јеку Церске битке.

јекта општег стратегиског плана, а сама концентрација се изводи на основу плана концентрације војске (који је уствари саставни део пројекта општег стратегиског плана).

Ратни план има свој општи и посебни део. Док општи део ратног плана разматра и решава питања која служе као заједничка платформа за све варијанте ратног плана, дотле се у посебном делу разрађују одвојено сви предвиђени ратни случајеви. То значи да посебних прилога има онолико колико се обради ратних случајева. Пошто је војна стратегија саставни део политичке стратегије владајуће класе и партије, то се и ратни план, пре свега, мора заснивати на смерницама политичке стратегије. Док политичка стратегија одређује политички циљ и даје средства за вођење рата, дотле војна стратегија одређује стратегиски циљ и регулише непосредну израду ратног плана (на тим пословима раде Главни генералштабови у свим земљама). Стога се ратни план заснива на свестраној процени свих фактора дате војно-политичке ситуације и истовремено утиче на решавање питања из те области у складу са могућностима земље и интересима њене одбране. Према томе, општи део ратног плана редовно обухвата: општу процену војно-политичке ситуације, одређивање оружане силе у миру и рату, питања организације, формације и мобилизације војске, опште мере материјално-техничког обезбеђења, вођења рата у целини и његових етапа и кампања, уређење и заштиту ратишта, итд. Посебни део ратног плана углавном обухвата разраду пројекта општег стратегиског плана и пројекта посебних операцијских планова у којима се предвиђа и планира ангажовање оружаних снага у одређеном ратном случају; ту спадају и питања стратегиског развоја са концентрацијом, разне мере материјално-техничког обезбеђења и слично.

Према томе, **теорија о постојању више ратних планова не може се потпуно оправдати**, тим пре, што је сва проблематика општег дела ратног плана такве природе да се не може и не сме прилагођавати према условима само једног ратног случаја. Напротив, општи део ратног плана треба да решава питања у складу са интересима свих ратних случајева, дајући, евентуално, извесну предност оним питањима која се односе на највероватнији ратни случај.

Одређивање „основне идеје ратног плана“, тј. утврђивање јасног ратног циља (политичког и стратегиског), предвиђање карактера рата и његових етапа и кампања, затим потребних снага и средстава за достигнућа постављених циљева одређивање опште замисли маневра и, у вези са тим, пројектовање почетног груписања снага и средстава (стратегиски развој), не може се оштро раздвајати нити решавати изоловано и ван пројекта стратегиског плана. Напротив, сва ова питања су међусобно нераздвајно повезана, тако да претстављају саму суштину пројекта стратегиског плана, на чему се и заснива његова разрада. Пројект стратегиског плана не бави се само питањима почетних судара и операција. Истина, у пројекту стратегиског плана нешто се детаљније и конкретније предвиђа употреба оружаних снага у првој етапи, односно кампањи, за почетне операције, нарочито у офанзивном плану, али се у њему, исто тако, одређујући „основну идеју ратног плана“ предвиђају и грубо планирају извесна питања која се односе на цело током рата, до остварења ратног циља (циљ рата и етапе његовог

остварења, карактер рата, материјалне потребе и сл.). Стога се и назив „пројект почетног стратeгиског плана“, или како се најчешће назива, „пројект почетног оперативског плана“, не би могао узети као потпуно тачан, те је боље да се зове само „пројект стратeгиског плана“. Из саме речи „пројект“ јасно се види да то није дефинитиван нити потпун план који се не може мењати, већ да му претстоји дотеривање према развоју ситуације и да ће коначну форму добити тек уочи његове непосредне примене.

Сваким пројектом стратeгиског плана одређује се, поред осталог, шире и уже основно груписање снага и средстава с обзиром на општу и посебне идеје маневра и употребу тих снага и, у вези тога, њихових посебних улога, ближих и следећих задатака, у целини и по фронтovima, војиштима и правцима, итд. **Баш ова питања претстављају суштину стратeгиског развоја. То значи да стратeгиски развој произлази из пројекта стратeгиског плана, тј. претставља његов елемент и нераздвојни део.** Према томе, за потпуно решење свих основних питања стратeгиског развоја, пројект стратeгиског плана треба да предвиди и одреди:

— основну деобу и груписање снага и средстава по фронтovima, а у оквиру ових по војиштима и правцима, одређујући при томе састав и груписање стратeгиске резерве* и делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја оружаних снага, као и унутрашњости ратишта, установе и јединице за допунске и наставне центре и томе слично;

— организовање и формирање мобилисаних јединица у више састава до укључно највиших стратeгиских тела и основе тог формирања;

— детаљан размештај поменутих јединица, установа и средстава на концентрациским просторијама (просторијама стратeгиског развоја), односно развој делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја;

— основне смернице за само пребацивање и довођење мобилисаних јединица, установа и средстава из њихових мобилизацијских места на предвиђене концентрациске просторије, тј. утврђивање основа плана концентрације војске као техничке стране стратeгиског развоја.

Према томе, да би се план концентрације могао разрадити у интересу најбољег остварења стратeгиског развоја, пројект стратeгиског плана треба, у овоме циљу, између осталог, да посебно одреди:

— јединице, установе и средства која долазе у обзир за пребацивање;

— ужи полазни рејон понајособ за сваку такву јединицу — установу;

— ужи рејон прикупљања — концентрације на концентрациској просторији, за сваку јединицу и установу, на који има да се пребаци и размести по извршењу стратeгиског развоја;

— које комуникације и саобраћајна средства долазе у обзир за коришћење, водећи при томе рачуна једновремено о безбедности, брзини и потпуности стратeгиског развоја;

— систем (технички) концентрације који ће се применити (по правцима, кружни и сл.);

— начелно, општи поредак и приоритет у стратeгиском развоју, нарочито имајући у виду потребе заштите мобилизације и стратeгиског развоја, удаљење појединих мобилизацијских места од концентрациске просто-

рије и њиховог односа према комуникацијама, почетне задатке делова на концентрацијским просторијама, итд., а у вези тога време спремности за сваку јединицу за почетак стратегиског развоја и крајњи рок докле има бити у одређеном ретону на концентрацијској просторији;

— какав ће бити унутрашњи поредак ешелона у току стратегиског развоја, односно начелни састав ешелона и подешелона с обзиром и на опште услове безбедности стратегиског развоја;

— начелне мере за материјалну припрему саобраћаја и материјално-техничког обезбеђења стратегиског развоја уопште, итд.

Из свега овога можемо закључити:

— да не постоји више ратних планова, већ један ратни план са више варијанти;

— да постоји онолико пројеката стратегиских планова колико је обрађено ратних случајева;

— да сваки пројекат стратегиског плана има свој посебан план концентрације војске који одговара предвиђеном стратегиском развоју.

— да пројекат стратегиског плана не игра подређену улогу у оквиру ратног плана, нити се ван њега могу постављати основе стратегиском развоју војске. Напротив, пројекат стратегиског плана укључује у себе и стратегиски развој, где су садржане и основе плана концентрације војске. Он обезбеђује унутрашњу везу у целокупном раду и планирању, повезује и усклађује све припреме стратегиске радње и остале мере за обезбеђење најкорисније употребе оружаних снага по дотичној варијанти ратног плана. Према томе, пројекат стратегиског развоја је саставни део пројекта стратегиског плана, као што је и план концентрације војске, саставни део пројекта стратегиског плана.

Крајњи циљ концентрације војске јесте да се мобилисане и за рат спремне јединице, установе и средства уредно и за што краће време пребаци из њихових мобилизацијских места (полазних тачака) у одређене рејоне на концентрацијским просторијама (завршне тачке концентрације). Тај циљ концентрације не може се постићи ако се у основи не заврши и стратегиски развој оружаних снага. Исто тако, први концентрацијски покрет као и долазак јединица на концентрацијску просторију истовремено значи решавање и стратегиског развоја. **Према томе, док се стратегиски развој бави груписањем, формирањем и размештањем јединица на концентрацијским просторијама, докле се концентрација војске бави организациско-техничким питањима довођења тих делова на концентрацијске просторије.** Јединице не могу извршавати концентрацију без везе са њиховим следећим задацима, тј. концентрација не може да буде циљ сама себи, нити се стратегиски развој може извести другачије него концентрацијом војске, која је у служби и подређена стратегиском развоју. **Стога је и правилније данас говорити само о две припремне стратегиске радње, тј. о мобилизацији и стратегиском развоју, где концентрација претставља само организациско-технички део, односно форму извођења стратегиског развоја.** Аналогно овоме концентрацијске просторије и просторије стратегиског развоја потпуно се поклапају. Просторијом концентрације и стратегиског развоја, у ширем смислу, може се сматрати и цело ратиште, јер се редовно на његовој готово целој површини

врши стратeгиски развој, али када је овде реч о просторијама, мисли се само на рејоне у којима се завршава стратeгиски развој. Према томе, раздвајање концентрације од стратeгиског развоја и због тога, дубље померање концентрационих просторија уназад, да би се потом снаге и средства кретале унапред ради извршења „стратeгиског развоја“, проузроковало би онолики губитак у времену колико би трајао тај „стратeгиски развој“, а тиме би се без потребе смањила борбена вредност оперативне групације, јер се касно оформљује, компликовала би се и припрема почетних операција, итд.

У условима будућег рата, у коме ће брзина стратeгиског развоја играти још већу улогу, спајање концентрације и стратeгиског развоја биће још неопходније. Дефанзивни ратни план увек ће тежити том спајању. То ће бити тенденција и нападача, нарочито ако брзина има примарни значај, и утолико више уколико располаже непокретнијом војском и уколико је ратиште слабије комуникативно. Ако нападач изводи стратeгиски развој у виду поступне концентрације, а има довољно времена, и ако при томе изненадност акције има примаран значај, он ће, да би обезбедио тајност стратeгиског развоја, редовно повући више уназад заједничку просторију концентрације и стратeгиског развоја, али неће одвајати концентрацију од стратeгиског развоја.¹⁾

Само у изузетним случајевима може се десити да се просторије стратeгиског развоја и концентрације војске неће поклапати. У тим случајевима стратeгиски развој се наставља и после извршења концентрације војске. **Завршетком стратeгиског развоја извршене су и последње стратeгиске припреме, а оружане снаге се могу сматрати спремне у стратeгиском смислу за почетне операције.**

На тај начин, по нашем мишљењу, неоправдана су она гледишта која поричу потребу за редовним стапањем концентрације и стратeгиског развоја и поклапањем њихових просторија, јер би у противном дошло до успоравања последњих стратeгиских припрема и до продужења кризе армије и државе због неспремности оружаных снага за почетне операције.

Уколико су правилније решена питања стратeгиског развоја, утолико ће бити стабилнија и основа концентрације војске. **Успех извршења стратeгиског развоја може имати одлучујући утицај на резултате почетних операција, а у одређеним условима и на коначни исход рата.** Добро поставље-

¹⁾ 1912 године, концентрација и стратeгиски развој српске војске практично су се поклапали. У савлађивању оних 10—20 км, колико су биле удаљене концентрационе просторије од границе, није се ништа изменило у груписању и развоју снага у стратeгиском смислу, тако да се то кретање не би могло сматрати стратeгиским развојем (који се само продужио у форми оперативно-тактичког развоја). То значи да је развој почео већ са концентрацијом војске и да се у основи заједно са њом и завршио. 1914 године концентрација и стратeгиски развој српске војске такође су се истовремено извршавали. Иако је имала веома покретну армију и била у изузетно повољном положају агресора (пошто се већ налазила у ратном стању) Немачка није раздвајала концентрацију и стратeгиски развој приликом свога напада на Југославију 1941 године. На бугарском фронту, на линији: Софија — Густендил — Г. Цумаја, просторије концентрације и стратeгиског развоја немачке војске потпуно су се поклапале. На њих су довлачене снаге из унутрашњости Румуније и Бугарске и пошто су завршиле концентрацију, тј. стратeгиски развој, са њих су прешле у непосредни напад.

ним и уредно извршеним стратeгиским развојем могу се отклонити и многе доцније грешке у извођењу операција и обратно, лош стратeгиски развој, нарочито у условима мање покретне армије и кад се ратиште карактерише непроходношћу и испресецаношћу планинским масивима, може унапред условити општи неуспех. **Крупне грешке у груписању снага и средстава немогуће је исправљати у току концентрациских пребацивања** из чисто техничких разлога, а да се то штетно не одрази на брзину и уредност извођења **стратeгиског развоја**, поготово код мање покретних армија и неразвијених саобраћајних прилика.¹⁾

Посебно деликатно питање стратeгиског развоја претставља **пребацивање материјалне опреме и средстава јединица**, јер ће од решења тога питања у великој мери зависити бојна готовост јединица и брзина извођења стратeгиског развоја. Начелно, тактичке јединице треба да носе собом свој формациски б/к потреба, а да се за више установе, оперативна тела и више саставе, потребе и средства раније припремају у одговарајућим административним базама, на концентрациским просторијама или позади њих.

* * *

Пошто ниједна држава за време мира не може издржавати већи део оружаных снага ратног састава (јер би је то брзо довело до економског

¹⁾ У рату 1805 године Аустрија је извршила погрешан стратeгиски развој. Она је на помоћном, Италијанском војишту, развила и концентрисала своју главну снагу од 150.000 одабраних бораца, а свега 80.000 на важнијем Дунавском војишту, док је Наполеон на главном Дунавском војишту правилно развио и концентрисао своју основну масу (око 200.000, без Бавараца), а свега 50.000 на Италијанском војишту. Поред тога, Аустријанци су направили и другу крупну грешку што су Дунавску армију развили сувише напред — на р. Илеру, уместо да су повукли концентрациску просторију негде ближе Бечу, где су и руске снаге могле стићи пре Наполеона. Последице овако погрешног стратeгиског развоја биле су поражавајуће. Наполеон је најпре напао и заробио скоро целу Макову Дунавску армију код Улма и заузео Беч, а потом је уследио пораз и Руса и Аустријанаца код Аустерлица, Раздвојена Алпима и слабо покретна главна аустриска армија са Италијанског војишта, иако позвана на Дунавско војиште, није могла на време испољити утицај на исход горњих операција, нити више поправити ситуацију.

1914 године, за случај рата према Србији, Аустроугарска је била предвидела делимичну мобилизацију и стратeгиски развој, тј. V и VI армију у Босни позади р. Дрине, а II армију у Срему. Међутим, пошто је у току извођења оваквог стратeгиског развоја наступио други ратни случај — рат и са Русијом, по коме је требало да се II армија развије и концентрише у Галицији, измене у плану концентрације нису се више могле вршити, тако да је II армија била најпре пребачена у Срем, а тек потом кроз Мађарску у Галицију. Као што је познато, II армија, која је бројала око 200.000 и била бројнија од целокупне Пољорекове војске према Србији, због тога није учествовала ни у Церској бици (сем демонстрације — заузимање Шапца), нити је на време стигла у Галицију, тако да је Аустроугарска изгубила обе ове битке.

Стратeгиски развој српске војске 1912, а нарочито 1914 године, био је у основи правилан. У историји ратова Кумановска битка је ретко поучан пример из кога се види како правилан стратeгиски развој може унапред да отклони последице многих доцнијих грешака у руковођењу и извођењу операција. За Србе она је уствари била случајна, одвијала се скоро стихијски и, такорећи, без утицаја вишег командовања. Међутим, правилан развој основне масе (I армија) на главном правцу (Брање — Куманово — Велес) свакако је био један од одлучујућих фактора успешног завршетка ове битке.

слома), ратне оружане снаге формирају се само по потреби, углавном непомредно пред рат или чак у самом његовом почетку. Због тога се све оружане снаге састоје из мирнодопске или, како се обично назива, активне или кадровске армије и из другог дела који је у резерви. Мирнодопска армија, између осталог, служи као школа за обуку и припрему ратних оружаних снага и као организујуће језгро за активирање ратне армије. Део оружаних снага у резерви активира се и ступа у армију само по позиву, односно на оглас мобилизације. У ширем смислу, резерву армије претстављају целокупно обучено људство и сва материјална средства земље. **Превођење мирнодопске армије на ратне услове и потребе, тј. стварање ратних оружаних снага задатак је мобилизације војске.** Мобилизација војске, као део општедржавне мобилизације, претставља, дакле, активирање предвиђених елемената из резерве у циљу организовања и формирања ратним планом предвиђених оружаних снага. То је неоспорно најтежи, најважнији и први задатак мобилизације војске, иако није једини. **Мобилизација војске или боље речено војна мобилизација се и даље наставља и траје тако рећи непрекидно, кроз читав рат.** Она обухвата сва даља активирања ради попуње и потхрањивања кроз почетну мобилизацију већ створених оружаних снага, затим накнадно формирање нових јединица и установа, мобилизацију необучених — млађих годишта за наставне центре, итд. Према томе, да би стратeгиски развој, који базира на ратним оружаним снагама, могао отпочети, треба најпре извршити мобилизацију оружаних снага. Значи, **мобилизација војске јавља се као услов за почетак концентрације, односно стратeгиског развоја.**

Уколико пре почне и уколико се раније заврши мобилизација, утолико ће пре почети и концентрација, односно стратeгиски развој. Међутим, иако се ради о врло једноставном правилу, сам избор момента за објаву мобилизације врло је тежак и деликатан за браниоца. Економски моменат и политички обзир су главни фактори који се редовно јављају као кочнице благовременог предузимања мобилизације. Економски фактор утиче утолико што сама мобилизација војске и државе, а поготово даље издржавање ратне армије, може озбиљно да паралише привреду и живот земље уопште, и јер кошта врло скупо. Због тога је природно што бранилац тежи да се рат првенствено отклони, односно да почне мобилизацију у задњем часу. На тај начин економски моменат повезан је са политичким обзирима; из политичких обзира бранилац избегава благовремено предузимање сопствене мобилизације, да противнику не би дао повод за оружани напад. Искуство многих ратова, а нарочито из Другог светског рата показало је да је колебање и неодлучност браниоца у погледу отпочињања благовремене мобилизације против раније припремљеног напада било скупље од ма каквих издатака за ранију мобилизацију и вођење рата.¹⁾

¹⁾ Нарочито поучан пример погрешног избора момента за почетак мобилизације имамо у случају бивше Југославије 1941 године. Југословенској Врховној команди било је познато из многих извора да се спрема агресија на Југославију. То су нарочито потврђивала обавештења после 27 марта 1941 године. Познато нам је данас да је Хитлер наредио коначне припреме за рат против Југославије још 27 марта и готовост пре 6 априла. 6 априла Немци су прешли у напад и отпочели рат против Југославије. Међутим, југословенска Врховна команда учи рата имала је свега до 250.000 људи. За 28 март било је позвано на вежбу још око 500.000, а тек 30 марта

Могло би се поставити питање: да ли се пре мобилизације или једно-времено са њом може вршити и концентрација, односно стратегиски развој оног дела кадровске армије који сам себе попуњава до ратне формације и који не служи као активно мобилизациско језгро за формирање нових делова? Наравно да може. Али, како су за време мобилизације готово сви делови кадровске армије редовно заузети и оптерећени мобилизациским пословима, особито код мањих земаља, природно је да у том периоду концентрација, односно стратегиски развој осталог, мањег дела кадровске армије, не претставља никакав проблем, тим пре што у то време саобраћај још није оптерећен. Попуна за такве делове може се упутити накнадно, за време стратегиског развоја или и доцније, или их може сачекати на некој другој — одређеној тачки и сл.

Почетак концентрације, односно стратегиског развоја зависи од брзине и уредности мобилизације. Уколико се брже, уредније и потпуније изведе мобилизација, утолико раније може отпочети и концентрација, односно стратегиски развој. Међутим, претерано убрзавање мобилизације може да иде на штету квалитета мобилисаних јединица и установа, јер се тиме сужава рејон из кога се могу узети обвезници и средства за попуну тих јединица и установа. Концентрацију, односно стратегиски развој, не почињу сви делови војске једноремено, због тога што им је различито време трајања мобилизације, што се налазе на различитим удаљењима од својих концентрациских просторија, што их саобраћај не може све истовремено да прихвати, и што нису ни једнако потребне све јединице и установе на концентрациским просторијама. Зато се при решавању овог питања мора тежити максималној брзини мобилизације и стратегиског развоја, с једне, и што бољем квалитету јединица, с друге стране, имајући у виду захтеве свих варијанти стратегиског развоја (што је задатак општег дела ратног плана). За мобилизацију јединица и установа треба остављати довољно времена, тј. дати предност квалитету мобилизације где год то дозвољавају потребе стратегиског развоја, односно пројекта стратегиског плана. Зато је најбоље да се за сваку јединицу и установу понаособ одреди време трајања мобилизације и почетка њихове концентрације, односно стратегиског развоја.

На основу предњег можемо извући следеће закључке:

наређено је „активирање“ целокупне оружане силе, с тим да први дан активирања буде 3 април 1941 године. Општа мобилизација наређена је тек 7 априла, тј. другог дана рата. Завршетак стратегиског развоја предвиђао се за јединице прве линије 19, а друге линије 29 априла. Услед закашњења у објави мобилизације „... до почетка рата нису били завршили своју мобилизацију: ниједан виши штаб, почев од штаба Врховне команде до штаба дивизије; ниједна јединица за везу; ... многе артиљерске, инжињерске и санитетске јединице које раније нису биле мобилисане“. (Из чланка генерала М. Зеленике „Обострани ратни и почетни операциски планови у рату Југославије априла 1941 године“ — „Војно дело“ бр. 5/1950 годину). На тај начин, док је агресор већ широко развијао своје операције, југословенска војска се налазила тек у фази мобилизације и стратегиског развоја. Када се узму у обзир још и слабост трупа за заштиту мобилизације и стратегиског развоја, као и остали услови под којима је рат отпочео, слом оружаних снага бивше Југославије био је већ условљен на избору момента за мобилизацију, чак и да су постојале друге могућности за дужи отпор.

Данас се више не може постављати оштра граница између мобилизације и стратeгиског развоја оружаних снага зато што се ове две радње међусобно преплићу, повезују и утичу једна на другу и што се решавањем питања једне од њих врло често решавају и извесни проблеми друге радње. Начелно, завршетак мобилизације једне јединице треба да буде почетак њене концентрације, односно стратeгиског развоја.

— Време трајања мобилизације разних јединица и установа одређује се и према потребама свих варијанти стратeгиског развоја, односно пројекта стратeгиског плана.

— Не треба чекати да и задња јединица и установа заврше мобилизацију, па тек онда да отпочне концентрација, односно стратeгиски развој војске, тим пре што је време почетка и завршетка стратeгиског развоја и онако различито за разне јединице, јер неки делови могу стратeгиски развој и завршити, док се други још мобилишу.

— Стратeгиски развој треба што пре извршити. Зато се не сме изгубити ништа у времену, јер је сваки минут, добијен у мобилизацији, веома драгоцен за стратeгиски развој војске. С друге стране, неизвршење мобилизације већег броја јединица може да поремети планско извршење концентрације, односно стратeгиског развоја војске.

— Да би мобилизацијом добили што квалитетније јединице и установе треба одредити најцелисходнији однос између противуречних захтева — брзине мобилизације и стратeгиског развоја и потпуности и квалитета мобилизације. Сматра се да је нека јединица завршила своју мобилизацију када је толико попуњена људством и средствима да има довољну бојну готовост. То значи да завршетак мобилизације није условљен доласком и последњег обвезника, кола, запреге и сл.

— Јединице и средства, начелно, треба да пристижу на концентрациску просторију онако и оним редом како су тамо најпотребнији, с обзиром на потребе стратeгиског развоја, односно пројекта стратeгиског плана.

Сједињавање, тј. формирање нижих тактичких јединица (установа) у више тактичке јединице (установе), оперативна и стратeгиска тела, може се вршити на самом почетку стратeгиског развоја, затим у току његовог извођења и, најзад, комбиновано. Комбиновани начин је могућ не само у односу на делове разних формацијских тела, већ и у оквиру једне формацијске јединице. Стратeгиски развој се највише успорава ако се формирање јединица врши у самом његовом почетку, али је тада бојна готовост заступљена у већој мери, пошто се крећу комплетне јединице увек спремне за дејство, чак и у току самог развоја. Таквим јединицама могу се у току извођења самог стратeгиског развоја корежирати концентрациски задаци на мање потреса по општу готовост стратeгиског развоја. Али овакав начин формирања захтева равномерну мобилизацију тих делова и погодан распоред њихових мобилизацијских места у односу на правце концентрације. Сједињавањем јединица на концентрациској просторији максимално се повећава брзина стратeгиског развоја, али су јединице у томе случају у току целог стратeгиског развоја у мањој бојној готовости, јер су распарчане, тј. без свих органских делова. Овај начин дозвољава више неравномерности у

мобилизацији, а мобилизацијска места могу бити и сасвим удаљена, без нарочите штете по брзину стратeгиског развоја. Али, ако се ради о стратeгиским или оперативним телима, а не и о тактичким јединицама, онда је овај начин мање штетан по бојну готовост. Који ће се од ових начина применити зависи од много фактора. У сваком случају, треба наћи најцелисходније решење које задовољава и брзину и бојну готовост стратeгиског развоја и ова питања решавати конкретнo и понаособ за сваку јединицу, за сваки састав и установу. **Начелно, стратeгиска тела и више установе организују се и формирају у завршном делу стратeгиског развоја, тј. по пристизању на просторије концентрације, односно стратeгиског развоја. За тактичке јединице комбиновани начин је редовно најцелисходнији.** Код јединица, којима је стратeгиски развој обезбеђен, треба придавати већи значај брзини и, обратно, било би неправилно ако би из жеље за бржим стратeгиским развојем дошло до тога да јединице ступају у борбу неприкупљене и без неопходних органских делова.

При изради основа плана војне мобилизације пресудну улогу играју услови оперативне природе, који захтевају стварање одређене ратне армије, с једне, и мобилизациске и материјалне могућности земље, које су строго ограничене и често пута недовољне да се задовоље све потребе, с друге стране. Зависно од карактера рата, дужине његовог трајања и карактера дејства противника; од броја, квалитета, груписања и распореда обучених резервиста и пописних средстава; од морално-политичког квалитета резервиста, њихове национално-социјалне припадности, итд., и, најзад, према потребама армије (не само у првој, већ и у следећим етапама рата) и захтевима и могућностима сопствене привреде, као главног извора за снабдевање ратне армије и позадине ратишта, усклађују се оперативне потребе и мобилизациско-материјалне могућности и на тај начин стварају основе плана војне мобилизације. **Према томе, у пројектовању основа плана војне мобилизације заступљени су одговарајући интереси свих варијанти стратeгиског развоја, односно пројеката стратeгиских планова.** Међутим, у даљој конкретизацији плана војне мобилизације утицај ужих услова стратeгиског развоја војске долази до још снажнијег изражаја. Ако је, на пример, неки рејон погодан за мобилизацију једне или више стрељачких дивизија, и за све варијанте стратeгиског развоја, а удаљен је неколико дана марша од одређене комуникације за концентрацију тих дивизија, онда је јасно да би ти дани били чист губитак у брзини концентрације, односно стратeгиског развоја. Да би се то избегло, треба што више примаћи мобилизацијска места тих дивизија рејону дотичне комуникације, ако то икако дозвољавају мобилизациске, локационе и остале могућности. Исто тако, пожељно је да се место мирнодопске локације јединице налази у њеном мобилизациском рејону, или његовој непосредној близини, јер се тиме избегавају предмобилизацијска превозења, која, нарочито у општој мобилизацији, могу да је успоре. Стога је овај проблем врло уско повезан и са питањем изградње смештајних просторија за мирнодопске делове. Према томе, за стратeгиски развој није свеједно ако се делови једне будуће групације мобилишу непосредно позади њене концентрациске просторије или дијагонално супротно, итд. Наравно, стратeгиски развој ће дуже трајати ако су ти делови даље од

својих концентрациских просторија, ако се њихово пребацивање са мобилизационих места мора вршити само угроженим комуникацијама, ако за време пребацивања долази до укрштања са другим јединицама, ако се више јединица и установа мобилише у истом рејону (поготово брдског типа), ако је слабији капацитет утовара, превозења, итд. Да би се убрзала концентрација, односно стратeгиски развој, треба одређивати мобилизационих места у рејонима концентрациских праваца и што ближе концентрациским просторијама, повлачећи их у дубину ратишта само онолико колико то не иде на штету свестране заштите мобилизације и стратeгиског развоја. Но, с друге стране, мобилизационих места се распростиру по целом ратишту (нарочито у његовој дубини) не само због безбедности мобилизације, већ и ради равнoмерног оптерећења целе земље и задовољења политичких, националних и социјалних момената, ради бољег квалитета јединица, итд. Према томе, какву улогу игра брзина стратeгиског развоја у односу на поменуте мобилизационе захтеве, какве су локационе могућности, задаци кадровске армије, итд. добиће превагу ови или они услови. Из овога излази да се данас локацијом мирнодопске армије и мобилизационим планом решавају многа питања која су се раније решавала тек кроз концентрацију, односно стратeгиски развој војске.

Видели смо да је мобилизација војске припремна стратeгиска радња на коју се надовезује и даље наставља концентрација, односно стратeгиски развој оружаних снага. Док груписања снага и средстава може бити више, управо онолико колико се предвиђа ратних случајева, дотле постоји само један једини план војне мобилизације, као општа и полазна платформа за извршење концентрација, односно стратeгиских развоја за све ратне случајеве. С обзиром да ратни план предвиђа употребу оружаних снага за више ратних случајева, дакле, на више начина, и да за сваки такав случај постоји посебан пројект стратeгиског плана и његов одговарајући стратeгиски развој, односно план концентрације, то се сви ови планови ослањају на општи — заједнички план мобилизације војске. На тај начин, план мобилизације војске произилази из потребе свих варијанти ратног плана, односно њихових пројеката стратeгиских планова с једне, и служи као полазна платформа за њихово остварење, с друге стране.

Видели смо да су мобилизација и стратeгиски развој чврсто повезани тако да је између њих тешко и неправилно повлачити оштру границу. Док је тежња за бржом спремношћу за почетак операција довела до оправданог и потпуног сливања концентрације и стратeгиског развоја, дотле су тенденције ка стапању мобилизације са стратeгиским развојем недовољно оправдане. Истина, у Другом светском рату било је ређих случајева да се за неке мање делове војске самом мобилизацијом истовремено решавало и питање њихове концентрације, односно стратeгиског развоја. Наиме, по објави мобилизације поједини обвезници ишли су право на концентрациску просторију, на место где се вршило организовање и формирање њихових јединица. Због тога се и појавило мишљење о могућности стапања мобилизације са стратeгиским развојем у будућности. Међутим, ми сматрамо да је то, бар за догледно време, практично неизводљиво у односу на главнину оружаних снага, поготово у дефанзивном ратном плану. Тенденција стапања мобили-

зације са концентрацијом, односно стратeгиским развојем, пре свега тражи више мобилизационих варијанти, односно за сваки ратни случај и његов стратeгиски развој посебни мобилизациони план. Међутим, по нашем мишљењу, **постојање више мобилизационих планова неприхватљиво је** из следећих разлога:

— Сваки мобилизациони план тесно је повезан, између осталог, и са принципима регрутације, стварањем нових младих резервиста, са густином насељености становништва, стањем материјалних средстава на терену, саобраћајним и географским приликама, националним моментима и тсл. За максимално потчињавање свих тих фактора служби мобилизације нису потребни само месеци већ и године. Зато се мобилизациони план, ако је једном сређен, накнадно не мења у битности, већ се, да би био увек у пуној ажурности и готовости, само надопуњава и проширује, према повећању материјалне базе и другим измењеним чињеницама на којима се заснива. Често је корисније имати и коју варијанту стратeгиског развоја више или спорију концентрацију неке јединице, него мењати мобилизациони план. Израда новог мобилизационског плана може бити оправдана само у случају корених измена у ратном плану, ако стари мобилизациони план не задовољава ни основне потребе за извршење потпуне, обезбеђене и брзе мобилизације и стратeгиског развоја оружаних снага. Али, при томе треба имати у виду да за дефинитивну израду новог мобилизационског плана треба да прођу нове године напорног рада свих органа који раде на њему.

— Савремени мобилизациони план је, дакле, врло сложен и тешко га је одржати у ажурном стању. Време за потпуно обезбеђење и припреме плана мобилизације не може се битно скретати неким бржим радом или бољим залагањем, јер оно, између осталог, зависи и од времена обуке младих резервиста који пролазе кроз армију у одређеној — ограниченој количини. Због тога би тако сложен, обиман и дуготрајан посао било врло опасно још више компликовати увођењем више мобилизационих планова. То би, управо, значило разбијање и једног јединог мобилизационског плана.

— Ратна — мобилизационска опрема кошта огромне своте. А за више мобилизационих планова за многе јединице требало би имати и вишеструко више мобилизационих складишта, и ратне опреме, која би се чувала у тим складиштима, ради материјалног обезбеђења свих варијанти мобилизације. То је већ само по себи искључено, а нарочито за мање и економски слабије развијене земље. Исто тако отпада и могуће решење да се припреми само једна опрема, која би се пред мобилизацију развезла у мобилизационска складишта, према мобилизационској варијанти која се примењује, јер би то могло довести и до супротног резултата, тј. до непредвиђеног успорења мобилизације, а самим тим и до поремећаја у концентрацији и успорења стратeгиског развоја војске.

— За више мобилизационих варијанти требало би имати знатно више специјалиста, од којих би се, на почетку рата, могао искористити само мањи део. Осим тога, за спремање толиког броја специјалиста у резерви требало би знатно више времена, као и посебна структура мирнодопске — кадровске армије која би тиме изгубила од своје ударне снаге, итд.

Значи ли то да мобилизацијски план треба да буде крут и без могућности за неку врсту маневра у остваривању мобилизације? Не, он мора бити веома гибак и пун могућности, на пример, за извођење делимичне и опште мобилизације, мобилизације само извесних јединица, само неких видова, родова или служби, итд. С друге стране, у оквиру плана општедржавне мобилизације, разне мобилизацијске варијанте не само да су могуће, већ су и препоручљиве, као на пример: планови евакуације, планови привредне ратне производње, према томе који је ратни случај наступио, односно који је рејон угрожен, хоће ли се, у ком обиму и када проширити или сужити извори снабдевања, итд.

— Стапањем мобилизације и стратeгиског развоја може се постићи на изглед нешто већа брзина у извршењу ових стратeгиских радња, али препустити њихово остварење свести обвезника и даваоца стоке, без ефикасно организоване контроле органа народне власти и армије, свакако би био велики и непотребан ризик, који би могао да доведе до обрнутих резултата, чак и до потпуног хаоса онда, када је најмање пожељан.

— Док већ оформљене јединице, које се налазе под чврстом руком војних старешина, сигурно иду ка концентрациској просторији, у времену са којим рачунамо и на које можемо утицати, дотле би били скоро потпуно немоћни ако би по објави мобилизације допустили стихијно извршење мобилизације и стратeгиског развоја, тј. ако би формирање и најнижих тактичких јединица вршили тек на концентрациској просторији.

— Јединице, које су формиране у току мобилизације, макар и у дубини земље, ипак претстављају готову војску, а за време концентрације оне стичу прву праксу, раније су способне за дејства, а често могу бити употребљене и пре но што је предвиђено.

— За непосредан одлазак обвезника на концентрациске просторије неопходна је унутар јака држава са чврстом и организованом позадином, јако развијеном саобраћајном мрежом, високо свесним и културним обвезницима, итд.

— Ако би чак стапање мобилизације и стратeгиског развоја било могуће за обвезнике, то би било практично неизводљиво за средства (коње, кола и сл.). Појединачно пребацивање средстава на концентрациске просторије и повратак њихових даваоца са њих ставило би саобраћај пред небродиве тешкоће.

— За земље које очекују напад, оформљење ратне армије тек на концентрациској просторији, на коју нападач може да продре пре но што је бранилац предвидео (пошто има иницијативу), било би веома опасно. Ако би, због поменутог стапања, повукли концентрациске просторије дубље уназад, онда би се изгубила једина предност овог система — брзина, знатно би се усложнило и отежало материјално обезбеђење мобилизације и преостало би још увек да се накнадно доврши стратeгиски развој и то под неповољним условима.

— Ако би се овај систем применио на веће делове војске, онда се саобраћај не би могао рационално искористити тако да би, у крајњој линији, цела војска била касније спремна за операције него онда кад би се стратeгиски развој извршавао као посебна стратeгиска радња. Кад се томе још

дода да нападач може постићи више изненађење ако најпре мобилише своје снаге у дубини, а потом изврши изненадни и брзи стратемски развој непосредно пред почетак дејстава, онда је јасно да ни сам нападач нема рачуна да усвоји систем стапања мобилизације са стратемским развојем.

Према томе, ми сматрамо да је стапање мобилизације и стратемског развоја у јединствену стратемску рачуњу у начелу неоправдано и некорисно. Само у изузетно повољним условима овај систем може бити од користи и то само за оне делове оружане силе који се по свим варијантама стратемског развоја прикупљају на истој концентрациској просторији. Према томе, ту могу доћи у обзир: делови оружане силе за затварање границе и заштиту мобилизације и стратемског развоја, разне јединице за рушење и запрецавање, за оправке и одржавање саобраћаја, стражарске јединице, делови дубљих резерви Врховне команде и уопште друге јединице и установе чије су концентрациске просторије дубље у позадини и потпуно обезбеђене, и т.сл. У сваком случају, овај систем је неприхватљив у односу на општу мобилизацију и стратемски развој целокупне оружане силе, али више одговара нападачу који има иницијативу у избору дана мобилизације и почетка рата, затим земљама са пливим ратиштем, развијенијим саобраћајем, културнијим обвезницима итд.

* * *

Оружане снаге противника, његове могућности и намере играју прворазредну улогу у оцени опште ситуације и у вези с тим утичу на целокупно ратно планирање и ратне припреме уопште. Али, оне имају и посебан, ужи значај у односу на мобилизацију и стратемски развој војске, тј. на питања бојне готовости и заштите саме мобилизације и стратемског развоја.

Са објавом мобилизације (нарочито опште) **настаје криза бојне готовости земље и њених оружаних снага** и то утолико акутнија уколико дуже траје и уколико је већи део кадровске армије ангажован као мобилизацијско језгро за активирање нових ратних јединица и установа. Према томе, та криза се појављује у оштријој форми код земаља и армија које нису извршиле потпуне мобилизацијске припреме, код мањих — економски слабијих земаља, чије су кадровске армије мале и у већој мери мобилизацијски оптерећење и увек више код браниоца него код нападача.

Ипак, ако је мобилизација благовремено припремљена, криза мобилизацијске природе траје највише неколико дана, јер се после тога бојна готовост знатно повећава. То долази отуда што је мало кадровско језгро (тј. мирнодопска армија) већ допуњено из резерве и претворено у велику — ратну армију. Међутим, у то време она још није потпуно и до краја организована, јер још није извршен њен стратемски развој. Стога је повећање бојне готовости, завршетком мобилизације, релативног карактера, јер криза, иако ублажена, и даље постоји све док се оконча потпуно организовање и формирање мобилизованих ратних оружаных снага и њихово пребацивање на концентрациске просторије, односно док се заврши стратемски развој бар главнине оружаных снага. Из овога излази да стратемски развој војске претставља наставак кризе бојне готовости земље и њених оружаных снага, која је раније створена самом мобилизацијом војске. Пошто стратем-

гиски развој војске траје знатно дуже од мобилизације, то ће и трајање кризе, пре свега, зависити од трајања стратeгиског развоја војске. Према томе, мобилизација и стратeгиски развој оружаних снага и средстава претстављају највећу кризу за сваку државу и њене оружане снаге, највећу проверу сваког друштвено-економског система, пробу његове отпорности и животне способности. Стога, брзо преброђавање ове кризе има огроман значај. Она ће утолико краће трајати уколико се наведене стратeгиске радње брже и уредније заврше. Она страна, која пре изврши мобилизацију и стратeгиски развој, раније је спремна за акцију и зато има услове за предузимање изненадног стратeгиског препада и брзе стратeгиске офанзиве на противника у доба његове највеће кризе. На тај начин, раније спремна страна може изненадног стратeгиског препада и брзе стратeгиске офанзиве на противничку територију и за себе обезбеди евентуално повољнију почетну операциску основицу, да противнику поремети мобилизацију и стратeгиски развој и да му наметне почетне операције под неповољним оперативно-стратeгиским условима (док још није довољно прикупљен и развијен) или и да га натера да непредвиђено отступи и напусти знатну територију још у току извођења стратeгиског развоја. Истина, ови почетни успеси, па и прве добијене операције, чак и битке, не значе увек и добијен рат, али се, у сваком случају, постижу значајне предности (моралне, оперативно-стратeгиске и материјалне природе) за даља дејства и даље вођење рата. Значај тих предности још је већи ако нападач располаже јачом и покретнијом армијом, посебно моћним тенковским и моторизованим јединицама, ваздухопловством, а у одређеним условима и флотом, и када је бранилац мање приправан да и под таквим условима заштити своју мобилизацију и стратeгиски развој. С друге стране, код нападнуте земље, неспремне да се супротстави агресору који је пре извршио стратeгиски развој, закашњења у мобилизацији и стратeгиском развоју могу изазвати брзи слом оружаних снага и судбоносно утицати на цео даљи ток рата, или могу довести до коренитог преокрета у даљим методама и формама вођења рата. Уколико бранилац брже и успешније изведе наведене радње, утолико се више смањују почетне предности нападача; бранилац добија одушке да се прибере, развије и на време организује одбрану, односно, може и сам да предузме иницијативу и пређе у напад.

Иако је сасвим очигледан општи значај благовремености извршења мобилизације и стратeгиског развоја, у историји ратова било је много случајева да се капитално грешило баш на овом питању. У Балканском рату 1912 године имамо врло поучан пример, на једној страни, правилног искоришћавања предности брже мобилизације и стратeгиског развоја и рђавих последица због њиховог закашњења, на другој страни.¹⁾

¹⁾ Србија је извршила примерну мобилизацију и стратeгиски развој оружаних снага. Користећи иницијативу нападача и предности своје брже мобилизације и стратeгиског развоја и не губећи време, српска Врховна команда је одмах отпочела изненадну стратeгиску офанзиву надмоћним снагама, чиме је себи, још у почетним операцијама, обезбедила повољне услове за даља дејства. Она је правилно проценила да ће турска мобилизација подбацити, а стратeгиски развој окаснити и да ће, с обзиром на такву ситуацију, Турци морати да се одлуче на почетну дефанзиву. У вези с тим, концентрациска просторија турске војске логично се предвиђала у рејону Овчег

У Другом светском рату готово све нападнуте земље нису успеле да благовремено изврше мобилизацију и стратeгиски развој и да их довољно заштите, због чега су доживеле стратeгиско изненађење. Неке од њих нису успеле да заврше чак ни мобилизацију својих оружаних снага пре него што су уследила одлучна дејства нападача, тако да су последице тих дејстава редовно биле поражавајуће за нападнутог. Моћним и планским почетним ударцима благовремено развијеног нападача брзо је и лако сломљен сваки отпор неприкупљених и неорганизованих снага браниоца. Почетни успеси Немачке у Другом светском рату који су, без сумње, били велики, нису постигнути само због опште надмоћи снага и средстава, због подесног војно-политичког или географског положаја, неспособности браниоца и слично, већ су Немци, напротив, често побеђивали и разбијали браниоцеву војску која је у општем односу била и бројнија и квалитативно дорасла немачкој. Узроци њених почетних успеха, поред осталог, леже нарочито у томе што је њена армија, која је раније завршила мобилизацију и стратeгиски развој, била већ увежбана целина и раније је прелазила у брзи и силовити напад на изненађеног противника. Она је дубоким, брзим и смелим продорима својих јединица успевала да брзо разбије делове за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја противника, да паралише његов стратeгиски

Поља. Међутим, због тврдоглавог веровања српске Врховне команде да ће се одлучна битка са главнином турске војске тући баш у томе рејону (на простору Овче Поље — Вардар дошло је до опасног раздвојеног кретања главнице српских снага (I, II и III армије) ка битачној просторији, до превелике јачине III и слабости II армије, итд., тако да је главнина српских снага — I армија — могла да буде и почесно тучена и да читава битка добије другачији обрт. Због тога је, у жеку Кумановске битке, српска Врховна команда још увек сматрала да то није одлучна битка, а ту леже и основни разлози што је Зеки паша успео благовремено да из Кумановске битке извуче доста очувану Вардарску армију и да на време отступи ка Битољу.

Због неповољног морално-политичког стања турске војске и слабих мобилизационих припрема уопште (од 29 предвиђених мобилисано је свега 18 непотпуних дивизија), мобилизација турске војске морала је трајати дуже од српске. А због закашњења у мобилизацији, слабе комуникативности ратишта, великих отстојања до концентрационих просторија (извесни континенти су пребацивани чак из Мале Азије) и слабе покретљивости комора, неминовно је морало доћи и до дужег трајања стратeгиског развоја него код српске војске. Према томе, у таквим условима, сваки офанзивни стратeгиски план турске војске, као браниоца, унапред је био погрешан, тим пре што нису биле обезбеђене ни довољне снаге за офанзивну замисао, јер Турци, чак и да није закаснио стратeгиски развој, нису створили довољно снага ни за сигуран успех против саме I српске армије (I српска армија имала је 126.000, а цела турска Вардарска армија 104.000 људи).

Пошто су Срби успели да на време изврше све припреме, да брже окончају мобилизацију и стратeгиски развој својих надмоћних снага (уопште и на сваком оперативном правцу посебно) и да Турке изненаде, у таквој ситуацији, Турцима би била једино правилна одлука — пошто су већ пропустили време да и сами изврше благовремену и потпуну мобилизацију и стратeгиски развој — да су се одлучили на почетну стратeгиску дефанзиву и стратeгиски дочек (што је и предвиђао њихов првобитни ратни план чија је основна идеја била позната Српској врховној команди) повлачећи концентрационске просторије јужније, бар у рејон Овчег Поља, и да на тај начин покушају добити у времену и створити услове за прелаз у противофанзиву. Међутим, због нереалног стратeгиског плана, непотпуне и неблаговремене мобилизације и стратeгиског развоја, Турци су ушли у битку под врло неповољним условима — са недовољно прикупљеним снагама, и због тога, тучени су по деловима.

развој и да му спречи сваку планску и организовану одбрану, јер су мере заштите мобилизације и стратeгиског развоја биле сасвим недовољне да се супротставе тим ударима.¹⁾

Карактеристично је да су последице стратeгиског изненађења у Другом светском рату биле далекосежније и теже за све браниоце са пливим ратиштима и непокретнијим армијама. Но, последице су биле тешке и за модерније армије, са дубљим ратиштима. Савезници у Африци морали су да отступају чак до Ел-ала-Мејна, а Совјетска армија до Волге и Стаљинграда и да дају огромене жртве док су успели да најпре успоставе равнотежу снага, а потом да постигну преоћ и преотму стратeгиску иницијативу.

Међутим, слом једне војске због последица закасне мобилизације и стратeгиског развоја, или неких других узрока, не значи увек да је тиме изгубљен или завршен рат. Народноослободилачки рат Југославије најбољи је доказ да се рат може наставити и успешно водити и после потпуно неуспеле мобилизације и стратeгиског развоја оружаних снага и рушења организационих основа старе војске, применом нових облика мобилизације, стварањем армије новог типа и применом нових форми и метода ратовања, који одговарају новим условима. Ослободилачки рат народа Југославије потврдио је да је и на привремено изгубљеном делу територије, позади линије стратeгиског фронта, могућа мобилизација нових снага (у специјалној форми) и њихово брзо активирање и укључивање у сопствени план дејства. Он је указао на могућност доста брзог стварања и сталног нарастања моћне партизанске армије у позадини непријатеља, која може да пружи неоцењиве користи регуларној армији, управо да чини једну од основних полуга њене моћи и несаломљивости.

Према томе, **најбоља заштита од стратeгиског изненађења постиже се благовременом, потпуном и сигурно заштићеном мобилизацијом и стратeгиским развојем оружаних снага**, а како то постићи јесте данас једно од централних и најактуелнијих питања стратeгиског плана и стратегије уопште које ће и у будућности вероватно имати још већи значај.

Због велике покретљивости модерних армија, њихове јаке ударне моћи и способности за извршење сложених и одлучних маневара широког размаха и високог темпа, створени су општи објективни услови за брзо и једновремено угрожавање стратeгиског развоја војске на целој дубини. Док је непосредни утицај непријатељских дејстава на мобилизацију знатно слабији (зато што се она изводи на многим местима — широм целог ратишта —

¹⁾ При нападу на Француску 1940 године Немачка је имала свега 2.800 тенкова заједно са извиђачким колима (Французи су их тада ценили на 7.000). У исто време Французи и њихови савезници имали су у Француској 4.500 тенкова и оклопних кола. Па ипак, после пробоја код Седана, маја 1940 године, немачки оклопни корпуси у појединим данима остварили су дневни темпо напредовања од 165 км.

Мобилизација јединица бивше југословенске војске предвиђена је да се изврши за 3—7 дана, стратeгиски развој дивизија прве линије за 12, а друге линије за 22 дана. То значи да су трупе за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја требале, углавном, саме да задрже напад 15—19 дана, тј. до дефинитивног пристизања дивизија прве линије. Међутим, иако су сви делови за заштиту мобилизације и концентрације били благовремено мобилисани и на својим предвиђеним местима, они нису успели да издрже ни први налет Немаца зато што су били малобројни, слабог квалитета и слабо наоружани, због помањкања других одбранбених мера, итд.

и без далеких и већих мобилизационских превоза), дотле се стратегиски развој може озбиљно угрозити на разне начине — сталним или повременим дејством на концентрациске просторије и трупе на њима, на комуникације, њихове објекте и саобраћајна средства и на саме трупе и средства у току концентрације, односно развијања. **Због тога се и стратегиски развој мора свестрано заштитити на целој дубини, а концентрациска просторија не би смела бити озбиљније угрожена пре потпуног завршетка сопственог стратегиског развоја бар главних снага.**

Пошто нападач има услова да отпочне напад пре но што бранилац успе да изврши све припреме за одбрану, бранилац може бити принуђен да води борбу за заштиту стратегиског развоја својих снага у исто време са његовим извођењем. У таквим условима делови за заштиту мобилизације и стратегиског развоја могу се наћи извесно, макар и краће време, пред знатно надмоћнијим снагама или целом војском нападача. Због тога, за заштиту мобилизације и стратегиског развоја данас више нису довољни само танки застори другопозиваца и мањих одреда кадровске војске, утврђења са слабим тврђавским јединицама, стратегиска коњица, и сл., не само за браниоца, већ чак ни за нападача. Данас треба предузимати низ разноврсних и опсежних мера заштите и одредити толико јаке трупе и средства за заштиту да могу успешно извршити простављене задатке. **За то се данас одређују најелитнији делови кадровске армије пуног ратног састава и јачине, тј. у пуној бојевој готовости тако да на дати знак узбуне увек могу организовано извршити покрет или примити борбу.** Због тога су све, а нарочито мање земље, принуђене да држе знатан део мирнодопске армије у ратном саставу (нарочито ваздухопловства, тенковских и моторизованих јединица, делова везе, ПАО, ПТ јединица и слично) првенствено ради заштите мобилизације и стратегиског развоја. Ови делови имају приоритет у мобилизацији и стратегиском развоју и не оптерећују се мобилизационским и другим задацима, а њихова мирнодопска локација подешава се према потребама за најбоље извршење задатака заштите мобилизације и стратегиског развоја. **У данашњим условима није више довољно да се на одговарајућу мобилизацију и стратегиски развој противника одговори само истим мерама, већ противника треба предухитрити, или, у најгорем случају, стратегиски развој сопствених снага и средстава завршити бар приближно у исто време кад и нападач.** Напад већ развијеног противника у време кад бар главни део браниоцевих снага није извршио стратегиски развој претставља озбиљну опасност за браниоца, означава његову крајњу небудност и вратоломни карактер његове стратегије. Истина, та опасност је утолико мања уколико нападнута земља има повољнији географско-стратегиски положај (велике земље са јаким покретним и моћним кадровским армијама и дубоким ратиштима, острвске земље и томе слично).

Карактер борбе делова за заштиту мобилизације и стратегиског развоја зависи од карактера напада противника, брзине мобилизације и стратегиског развоја и могућности сопствених снага, удаљења концентрациских просторија од предњег краја појаса, односно зоне коју бране делови за заштиту мобилизације и стратегиског развоја, услова земљишта, итд. Иако делови за заштиту мобилизације и стратегиског развоја имају редовно главни

задатак да привремено задрже напад непријатеља у циљу добитка потребног времена и простора, односно стварања повољних услова за ангажовање главнине сопствених оружаних снага, ипак ће њихова борба редовно носити **карактер крајње упорности, жилавости и отсудности**. Због тога ће они редовно организовати одбрану дубље него обично, нарочито дуж важних оперативских и комуникациских праваца. Њихова одбрана мора бити крајње активна, жилава и чврста, довољно противтенковска, противартиљериска, противавионска и противдесантна, са нарочито широким мерама инжињериског обезбеђења. Због тога трупама за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја треба придати довољно инжињериских јединица (нарочито за рушење и запречавање), ПТ и ПА јединица и обезбедити им довољну подршку артиљерије, авијације и тенкова. Али, пошто снаге делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја никада нису толико јаке да могу посести и чврсто држати цео гранични фронт, њихова одбрана ближи се одбрани на широком фронту. У том случају, најјаче се бране важни географско-стратeгиски и оперативски правци, тј. рејони на којима се очекује удар непријатељских главних снага. Осим тога, треба заштитити и важне стратeгиске субјекте (политичке центре, крупне индустријске базене, комуникациска чворишта и сл.), одредити јаке покретне резерве — које имају изузетан значај итд. Да би се повећала отпорност трупа за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја, кад год је могуће, треба у зони одбране тих делова **применљивати благовремено развијену мрежу фортификациски уређених упоришта**, нарочито дуж важних оперативских праваца, а пре свега у смислу ПТ одбране. Фортификациско уређење одбранбених рејона (нарочито у ПТ смислу) може се корисно применити не само као елемент чврстине одбране делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја, већ и за ојачање одбране главних снага, односно за стварање солиднијег ослоња при њиховом преласку у противофанзиву и сл. Уопште, концентрациске просторије, особито у дефанзивном стратeгиском плану, бирају се начелно иза јаких одбранбених линија (природних или уређених) како би их трупе главних снага које пристижу могле увек на време посести на случај изненадних продора противника. Такве баријере пожељне су и на боковима концентрациских просторија, али су непожељни сувише непроходни терени, мочваре, језера, велике реке и сличне препреке ако се налазе позади концентрациских просторија. Обимно утврђивање читавих граничних појасева у типу сталне и полусталне фортификације у Другом светском рату није дало оне резултате који су се очекивали, нити је мишљење о њиховој неосвојивости било оправдано, јер су их нападачи релативно лако и за кратко време пробијали или заобилазили. Осим тога, такво утврђивање изискује огромне материјалне издатке и дуго времена, што свакако иде на штету опреме оружаних снага. Бивша југословенска војска утрошила је на утврђивање својих граница скоро цео једногодишњи државни буџет, док је истовремено ушла у рат без и најосновније ратне опреме. Главна утврђења су подизана према Италији и Мађарској, а напад је уследио и из Бугарске, Румуније и Албаније. Иако су Француска и Немачка биле уложиле огромне суме за утврђивање, ипак су њихови утврђени појасеви лако пробијани или заобилажени. Према томе, **данас је много важнија општа и свестранија припрема целе државе, народа**

и оружаних снага за рат него утврђивање граничних појасева. Заштиту мобилизација и стратегиског развоја могу извршити само довољно моћне трупе оперативне војске а благовремено фортификациски уређено земљиште, као ослонац одбране, претставља само један од њених важних елемената.

Масовнија употреба атомских бомби за паралисање противничке мобилизације и стратегиског развоја данас је још увек нерентабилна. Он може доћи у обзир само за дејство на веће градове и крупније мобилизациске центре који су редовно и важне концентрациске раскрснице, на већа саобраћајна чворишта и сл. Њихово снажно дејство (особито дуготрајно отровно радиозрачење) може негативно утицати на морал обвезника и грађанства, на извођење војне и државне мобилизације, а неутралисањем саобраћајних чворова може се пореметити концентрациско превозење, тј. успорити стратегиски развој итд. Са појефтињавањем и повећањем производње атомских бомби, може се очекивати да ће оне имати и већу примену у паралисању противничке мобилизације и концентрације; а затим и у непосредној борби трупа за заштиту мобилизације и стратегиског развоја, за затварање помоћних праваца самим тровањем и радиоактивним дејством (нарочито у кршевитим и другим пределима, који дуже задржавају убитачну радиоактивност) и, најзад, у стварању запречних радиоактивних завеса у одбрани на главним правцима дејства и сл. Ширум применом атомске енергије у тактичке сврхе испољиће се још више њен утицај на начин дејства нападача и на противмере браниоца, а самим тим и у оквиру дејства делова за заштиту мобилизације и стратегиског развоја. У сваком случају атомска бомба може бити моћно средство у заштити мобилизације и стратегиског развоја, нарочито у геолошки подесним рејонима. Обезбеђење од атомског дејства, засада, постиже се: деконцентрацијом мобилизацијских места и других за вођење рата важних објеката, израдом гипких планова концентрације, са довољно концентрациских транспортних резерви, широким кољцовањем комуникациских чворишта и Т. Т. центара и, уопште, проширивањем саобраћајне мреже итд.

Као што је тешко повићи оштру границу између мобилизације и стратегиског развоја, исто је тако **тешко раздвојити питање заштите мобилизације од заштите стратегиског развоја**, тим пре што борбе за заштиту стратегиског развоја могу имати одлучујући карактер баш у периоду мобилизације или чак и пре њеног почетка. Пошто мере за заштиту стратегиског развоја, поред осталог, обухватају и све потребно за заштиту мобилизације, редовно постоји само један јединствени план заштите мобилизације и стратегиског развоја војске.

У плану заштите мобилизације и стратегиског развоја војске основна замисао одлуке непосредно произлази из пројекта општег стратегиског плана. С обзиром на циљ и задатке који се постављају деловима за заштиту мобилизације и стратегиског развоја војске и на обим и важност питања која они решавају, **план заштите мобилизације и стратегиског развоја мора претстављати целовит и потпунији операциски план, као органски и нераздвајни део пројекта општег стратегиског плана.** Ангажовање предвиђених делова војске и средстава по плану заштите мобилизације и стратегиског развоја претставља истовремено и прву етапу борбе целокупне оружане

силе, чији исход и резултати и те како утичу на употребу осталог — главног дела оружаних снага. За разлику од пројекта стратeгиског плана, оперативски план заштите мобилизације и стратeгиског развоја још у време мира знатно се потпуније разрађује, а по неким питањима и до најмањих детаља (рушења и запречавања, систем веза и шифара и сл.).

План заштите мобилизације и стратeгиског развоја редовно обухвата:

- заштиту концентрациских просторија, односно просторија стратeгиског развоја, трупа и средстава на њима;
- заштиту оних комуникација (и објеката на њима) које су од већег утицаја на ток извођења стратeгиског развоја;
- заштиту самих трупа и средстава за време стратeгиског развоја;
- заштиту важних мобилизационских рејона;
- организацију везе и командовања;
- материјално-техничко обезбеђење делова за заштиту мобилизације и стратeгиског развоја, итд. Према томе, у решавању питања заштите мобилизације и стратeгиског развоја војске не учествују само специјално одређене трупе, већ, на разне начине, мање или више, и све друге јединице које врше стратeгиски развој, органи државне безбедности, народне власти, итд.

Проблематика заштите мобилизације и стратeгиског развоја повезана је и утиче, у мањој или већој мери, на: одређивање величине, организације, локације, задатака и бојне готовости мирнодопске армије; на брзину стратeгиског развоја, форме и начин његовог извођења; на поредак и давање приоритета при извођењу стратeгиском развоју, односно на бојну готовост мобилизације и стратeгиског развоја; на избор и уређење концентрациских просторија; на израду мобилизационог плана; на питање евакуације и припреме ратишта (утврђивање граничних појасева, припрему саобраћаја, веза итд.) и на готово сва друга основна питања мобилизације и стратeгиског развоја и ратних припрема уопште.

* * *

Видели смо да се данас концентрација слива са стратeгиским развојем у јединствену стратeгиску радњу и да се концентрацијом војске извршава њен стратeгиски развој. Са техничке стране та се радња одвија на основи плана концентрације војске који је, као што смо видели, саставни део пројекта стратeгиског плана. **Према томе, питања концентрације свде се на израду плана концентрације и његово свестрано материјално-техничко обезбеђење, дакле, на организационо-техничка питања.** Он обухвата: опште и посебне прегледне шеме и табеларне прегледе концентрације, све врсте планова превожња — маршевања, графиконе и ратни ред вожње, планове састављања и депонирања железничких гарнитуре, планове припреме и материјално-техничко обезбеђење саобраћаја и комуникација итд.

Пошто се у савременим условима извођења стратeгиског развоја, и поред свих предузетих мера, морају очекивати извесне последице непријатељских дејстава, нарочито из ваздуха, затим извесне грешке извршиоца концентрације, разни могући поремећаји у мобилизацији, нове неодложне

промене у стратeгиском развоју, разне неприлике техничке природе и слично, **неопходно је да се у плану концентрације предвиде и обезбеде извесне концентрациске резерве** у слободним маршрутама, ратном реду вожње и транспортним средствима, празним резервним возовима, средствима за ремонт и оправке, итд. У противном, ако је план концентрације тако **крут** да се у њему не могу вршити неопходне коректуре у току његовог извршења, онда он не одговара савременим условима и потребама, јер би се по таквом плану стратeгиски развој сигурно обавио са већим и непредвиђеним **закашњењем**.

Планови мобилизације и концентрације не значе ништа ако се не спроведу у живот. То могу учинити само живи људи који их израђују и примењују и који извршавају све мобилизациске и концентрациске припреме. Људи су главни објект мобилизације, превозења и управљања механизмом и средствима концентрације. У томе учествује огроман државни и армиски апарат и готово све војне јединице и установе. А пошто се мобилизација и стратeгиски развој изводе у психози ратних услова, даноноћно и за дуже време, од извршиоца се траже крајња савесност и педантност у раду, велика физичка и психичка напрезања. На тај начин, у савременим условима, од људи, њихових морално-политичких квалитета и стручне обучености, свести и убеђености у оправданост рата, љубави и оданости према својој земљи и спремности за жртве и напоре, зависиће нарочито успех мобилизације и стратeгиског развоја. **Стога, уже политичко обезбеђење мобилизације и стратeгиског развоја са концентрацијом војске и свестране политичке припреме широких народних маса, развијање њихове свести и свих других позитивних особина, продубљавање и учвршћивање морално-политичког јединства армија и њених веза са народом, стално уздизање и развијање свести борачког и командног кадра армије, итд. претстављају један од одлучујућих фактора по успех мобилизације и стратeгиског развоја.** Значи ли то да се умањује значај планирања? Напротив, препланирање је штетно, јер води крутости и шаблону, а планирање које сузбија стихију, које организовано усклађује све заједничке напоре и омогућује најбоље искоришћење свих могућности у интересу мобилизације и стратeгиског развоја, нужно је и неопходно. Без плански организованих, благовремених и реалних мобилизациско-концентрациских припрема и свестраног обезбеђења и заштите мобилизације и стратeгиског развоја не може бити речи о брзој, потпуној и благовременој мобилизацији и стратeгиском развоју.

Политичке припреме мобилизације и стратeгиског развоја са концентрацијом војске саставни су део општеполитичких припрема за рат, које чине основу и један од првих задатака општедржавних ратних припрема. Само унутар јака држава, са свесним грађанима, има услова да оствари примерну мобилизацију и стратeгиски развој војске.